

Arkæologisk undersøgelse
af
Frederiksborgvej 10
Roskilde Domsogn

Bygherrerapport

ROM 2534
Stednr. 020410
FREDERIKSBORGVEJ 10
Bebyggelsesspor
Middelalder, 13.-14. årh. e. Kr.
Matr.nr. 101d, Roskilde Bygrunde
Roskilde Domsogn
Sømme herred
Københavns amt

© ROSKILDE MUSEUM
Jens Molter Ulriksen

Indledning

Skt. Josefs Skole, der ligger på Frederiksborgvej 10 i Roskilde, fremlagde i 2007 en plan for et areal på ca. 25 x 15 m, hvor der dels skulle nedrives eksisterende bygninger og bygningsdele, dels opføres en ny bygning med kælder.

Stedet ligger inden for den middelalderlige byvold i den nordøstlige del af middelalderbyen som nabo til en af datidens hovedfærdselsårer, Frederiksborgvej, til den vestlige side og en nu nedlagt vandmølle mod nordøst. Området er ydermere en del af et kulturarvsareal af regional og national betydning. Der foreligger imidlertid ikke mange reelle arkæologiske oplysninger om grundstykket, hvor der skulle bygges, og i det hele taget er denne del af middelalderbyen relativt ukendt, både hvad arkæologiske iagttagelser og skriftlige kilder

angår (fig. 1).

Erfaringsmæssigt rummer middelalderbyen mangeartede spor efter aktiviteter, bygninger m.v. Derfor var det museets opfattelse, at der burde foretages en prøvegravning af byggegrunden. Bygherre valgte at undlade at følge anbefalingen og gravearbejdet blev iværksat i slutningen af oktober 2009. Den 21/10. standsede museet gravearbejdet i medfør af museumslovens § 27, da gravemaskinen havde frilagt – og delvist bortgravet – grubelignende fyldskifter i det sydøstlige hjørne af byggefeltet.

Afrømningen af den resterende muldjord blev foretaget under museets ledelse og den arkæologiske nødudgravning af et 180 m² stort område blev foretaget mellem den 2. og 13. november.

Udgravningens resultater

I udgravningsfeltet fremkom en del fyldskifter, hvoraf hovedparten stammede fra middelalderen. De resterende fyldskifter, der overvejende fandtes i den vestligste del af feltet, var forstyrrelser opstået i forbindelse med opførelse og – formentlig – den senere nedrivning af de ældre skolebygninger.

De middelalderlige fyldskifter fremstod i fladen som runde eller afrundede muldfyldte anlæg på 1-1,5 m i diameter. Hertil kom enkelte stolpehullignende spor, men der blev

Fig. 1. Roskildes middelalderlige byvold er vist med stiptet linje, fund fra middelalderen er angivet med blå cirkler og udgravningsfeltet er markeret med rødt.

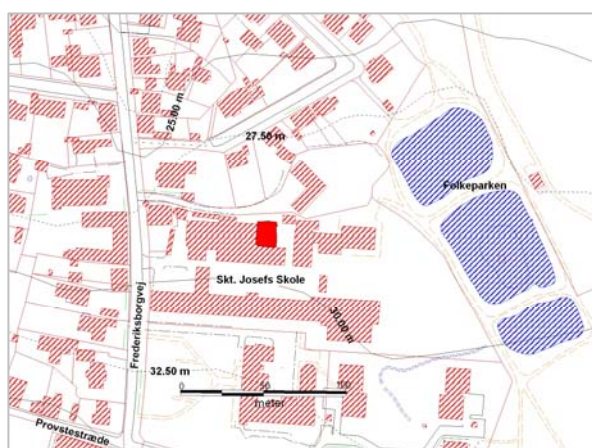

Fig. 2. Udgravningsfeltet er vist med rødt.

ikke påvist hverken hustomter eller hegn. Fra syd mod nord forløb to grøfter, A7 og A9, der omtrent midt i feltet rendte sammen med et større sammenhængende fyldskifte, A8, der viste sig at bestå af flere gruber.

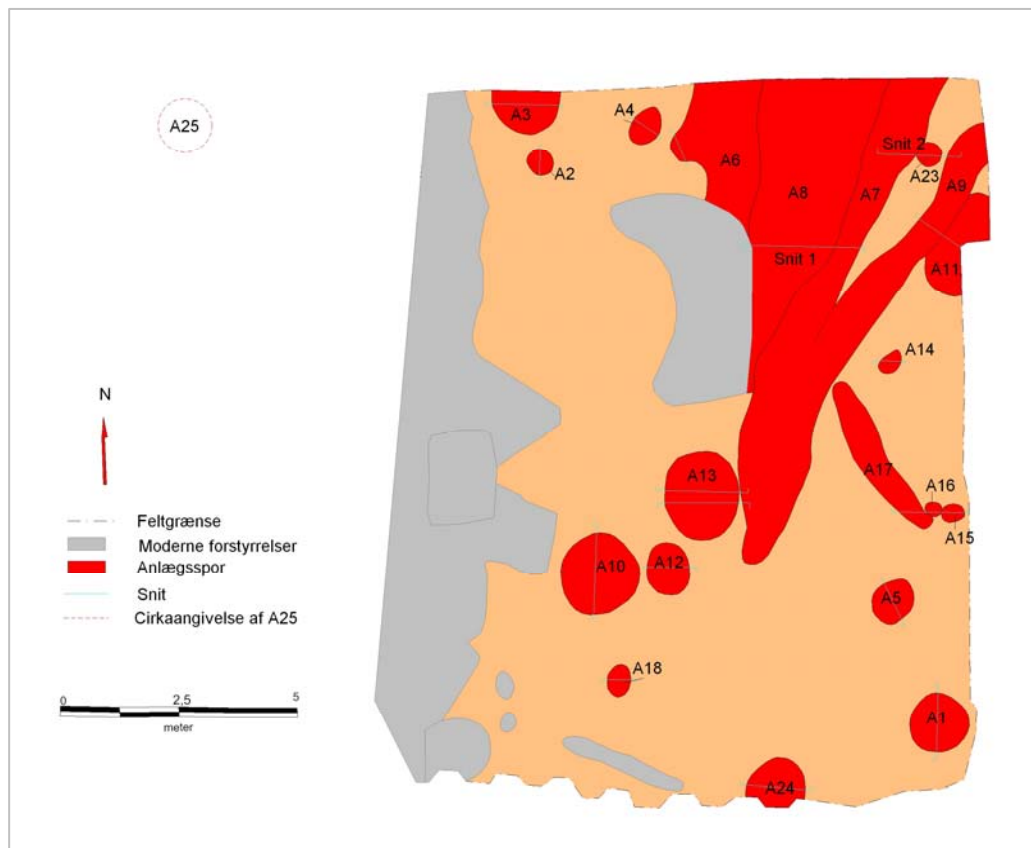

Fig. 3. Udgravningsfelt med de registrerede fyldskifter. Numrene refererer til teksten.

A1 var en grube i det sydøstligste hjørne af feltet. I fladen fremstod den som et rundt fyldskifte med en diameter på 130 cm. Ved snitningen trak anlægget ret hurtigt vand og kunne derfor ikke graves helt i bund ved håndkraft. Ved udgravningens afslutning blev snittet færdiggjort maskinelt. Det viste sig, at gruben kun var få centimeter dybere end dér, hvor håndgravningen var standset. Undergrunden bestod af blåler. Anlægget havde temmelig stejle sider og var 90 cm dybt. Der kan være tale om en brønd, men der var hverken brøndforing eller de karakteristiske horisontale aflejringer af sand eller grus, som ofte afsættes i stillestående vand. Ved udgravningen fandtes forrustet jern, brændt ler, lidt træ og dyreknoles.

A3 var en fladbundet grube i den nordlige ende af feltet. Kun halvdelen af fyldskiftet blev frilagte, da resten befandt sig udenfor byggefeltet. Gruben udmærkede sig mest af alt ved at indeholde rester af en dobbeltkam af ben og et bindebor af ribben. Sidstnævnte har været anvendt i forbindelse med tilvirkning af fiskenet. Dobbeltkammen bestod af flade benplader, hvori var udsavet fine tænder til den ene side og grove tænder til den anden. Benpladerne blev holdt sammen af en langsgående skinne med kobbernitter på hver side. Kamme af denne type blev fremstillet i 1100-1200-tallet.

A7 og A9 defineredes i fladen som to grøfter, der havde deres udgangspunkt samme sted umiddelbart øst for A13 og forløb i samme retning mod feltets nordøstlige hjørne. Ved snitningen viste det sig, at kun A9 kunne udskilles som et selvstændigt fyldskifte på 15 cm's dybde med rundede sider og jævn bund. A7 var til gengæld en del af A8, der repræsenterer et større grubekompleks. I A7 fandtes en tandplade fra en dobbeltkam af ben, gråbrændt keramik, glaseret keramik, tegl, knogler af pattedyr, fisk, og muslingeskaller. Fra A9 kom grønglaseret keramik, mørtelrester og et fragement af en tagsten (munk/nonne).

Fig. 3. Udgravningsfeltet den 2. november 2009. Set fra vest.

A8 var et større fyldskifte, der bestod af flere gruber, som ikke kunne adskilles i fladen. Heller ikke i forhold til A6 kunne foretages en eksakt afgrænsning. A8 var over 1 m dyb, men bunden blev ikke fundet pga. indtrængende grundvand.

A10 fremstod som en rundet grube, der ved snitningen viste sig at have nærmest lodrette sider og flad bund. I fylden fandtes gråbrændt keramik, glaserede kandeskår, et par synåle af jern, en del af et oprindeligt sekskantet knivskaft af ben, to jernknive, en nøgle af jern til en boltlås, en ring af jern, et bindebor af ribben, tegl, knogler af pattedyr og fisk.

A13 var et ovalt fyldskifte på 160 x 190 cm, orienteret N-S. I forbindelse med snitningen fremkom et seglformet område af brunligt og rødbrændt ler i anlæggets sydvestside (se fig. 4). Langs indersiden af det brændte ler var en trækulsstribe med ribben og

ryghvirvler af mindre pattedyr. På ydersiden af det brændte ler var en ca. 20 cm bred "krans" af trækulholdig lermuld med mange knogler af pattedyr og fisk. Heri fandtes desuden skår af gråbrændt keramik.

Fig. 4. A13. Den sydlige side af ovnbunden er synlig.

Leret udgjorde en nærmest skålformet struktur, der dog ikke var fuldstændig. Den har været godt 1 m i øst-vestlig

retning og lidt mindre nord-syd. Bunden var rundet og lå 20-25 cm nede. Der fremkom flere hovedstore marksten i forbindelse med udgravningen af lerforingen. Der er efter alt at dømme tale om en ovn, der formentlig har haft sin åbning mod sydøst.

Under ovnen var et 30-40 cm tykt fyldlag med en del trækul og derunder var undergrund af blåler. Blandt fundene var en hvæssesten af grå skifer, klinknagle, jernsøm, trelags dobbeltkam af ben, gråbrændt keramik, knusesten, flintskraber, jernslagge, tegl samt knogler fra pattedyr og fisk

En ovn, der er anlagt i en grube, kendes bl.a. fra en middelalderlig landbebyggelse i Gl. Viby¹ syd for Roskilde, og en tilsvarende konstruktion er fundet på en anløbsplads fra yngre jernalder ved Vester Egesborg.²

A17 var en kort, grøftlignende struktur i feltets østside. Snittet viste, at der var tale om bunden af et fladbundet fyldskifte med lidt trækul.

Fig. 5. A13. Tværsnit af gruben. Ovnbunden ses som et skålformet, gult lerlag. Set fra syd.

A24 var en rundet grube i den sydlige del af feltet. Den blev påtruffet af gravemaskinen inden nødudgravningen begyndte, og de øverste 30-40 cm blev fjernet ved den lejlighed. Ydermere var gruben gennemskåret af den nedrammede spunsvæg. I fylden fandtes skår af glaserede kander, jernsøm, enkelte stykker affald fra kammagerværksted, dyreknogeter og lidt tegl.

A25 var en brønd, der blev fundet udenfor udgravningsfeltet (se fig. 1). Brønden blev påtruffet af entreprenøren ved opgravning af skakter, hvori skulle støbes pillefundamenter. Da museet blev tilkaldt var ca. 80 % af brønden ødelagt. På dette tidspunkt var skakten ca. 2,5 x 2,5 m i flademål og mindst 5 m dyb. Det var påfaldende, at brønden har været nedgravet mere end 5 m i undergrunden, når grundvandsspejlet generelt står meget højt på stedet, dvs. 30 cm under top af råjord. Normalt er middelalderbrønde i bymidten højst 1-2 m dybe. En årsag kan være, at den store dybde har reduceret nødvendigheden af hyppig oprensning, da sedimentationen trods løvfald o.a. er foregået langsomt. I vestsiden af skakten sås brønden som en omtrent 0,5 m bred hulning i det naturlige blåler. I hulningen var endnu stedvist brøndfyld, der rakte fra underkanten af stabilgruset til skaktens bund. I bunden af skakten sås brøndens tværmål på omtrent 1,5 m i sin helhed. Pga. risiko for sammenskrivning kunne en arkæologisk undersøgelse af brønden ikke gennemføres, men af den opgravede fyld fremgik, at der var en del dyreknogeter og organisk materiale. En del ribben, hvirvler og to skulderblade fra en ko tyder på, at det meste af et kreatur har været smidt i brønden. Den dybeste meter af brønden blev opgravet

¹ ROM 2360, Gl. Viby, Dåstrup Sogn.

² NÆM 1997:120, Vester Egesborg, Vester Egesborg Sogn.

under arkæologisk overvågning og fylden blev gennemgået. I den forbindelse bjergedes bl.a. et par spinkle brædestumper og hele overdelen af en læderstøvle. Der var en del næve- til barnehovedstore sten i bunden af brønden, men der kunne ikke iagttages en egentlig foring af brøndens sider.

Inden museet kom til stedet var en intakt, uglaseret kande fundet i brøndfylden. Efter entreprenørens oplysninger havde den ligget omtrent halvvejs nede i brønden, dvs. ca. 3 m nede. Kanden hører til i 1200-1300-tallet, mens støvlen hører til i 1100-1200-årene.

Fig. 6. Uglaseret kande fra 1200-1300-tallet fundet i A25.

Oldsager

Keramikken domineredes af gråbrændte potter med udadbøjet mundingsrand, rundet bug og flad bund. Flere af disse skår var dekorerede med omløbende furer og ditto bølgelinjer, men hovedparten var uornamenterede. Denne keramiktype optræder tidligst fra midten af 1100-tallet og fremstilledes fortsat gennem det meste af middelalderen. Næsten ligeså talstærkt repræsenterede var skår af kander med partiel grønlig eller brunlig glasur. Glaserede kander dateres til tiden mellem midten af 1200-tallet og midten af 1300-tallet. I forbindelse med keramikken er det påfaldende, at der overhovedet ikke blev fundet skår af stentøj, ligesom de ellers overordentligt almindelige stjernepotter fra 1400-1600-årene er fraværende.

Blandt jerngenstandene var et par jernnøgler til boltlåse, flere knive og ganske mange søm og nagler.

Knogler fra pattedyr var talrige og stammede ikke mindst fra kvæg, svin og får/ged. Slæmning af jordprøver fra gruberne viste, at der også var mange fiskeben især fra torsk og sild. Desuden fandtes skaller af blåmusling og hjertemusling. Til fiskerierhvervet hører to bindebor, der var lavet af ribben, og som har været anvendt til at fremstille garn.

Konklusion

Resultatet af nødudgravningen viser, at området har været anvendt til beboelse fra omkring midten af 1200-tallet og fremefter. Der blev dog ikke påvist rester af bygninger, hegn eller lignende. Imidlertid viser såvel affaldsgruberne som brønden, A25, at der må have været boliger ganske tæt på.

Det er i overensstemmelse med iagttagelser fra en prøvegravning på naboejendommen mod syd³ og undersøgelsen af hustomter og kulturlag i krydset Frederiksborgvej/Dr. Margrethesvej.⁴ Begge steder var de arkæologiske spor entydigt knyttet til tiden efter 1300.

På denne baggrund må en foreløbig konklusion være, at den nordøstlige kvadrant af det middelalderlige Roskilde ikke synes at have været en intensivt udnyttet bydel i de først par hundrede år af byens eksistens. At det kan forholde sig anderledes er imidlertid muligt. Oldsager og bygningsrester fra 11.-12. årh. kan i princippet henligge uopdagede i området. Størstedelen af de arkæologiske iagttagelser, der er gjort i de senestes 100 år, hidrører fra anlæg af veje, byggerier, kloakering og andre ledningsarbejder. Indtil ca. 1980 indkom oplysningerne endda kun tilfældigt og sporadisk. Det er først indenfor de seneste godt og vel 30 år, at der er foretaget systematiske arkæologiske udgravninger i forbindelse med bygge- og anlægsarbejder. Tilfældet har maget det således, at det kun i mindre grad har været i middelalderbyens nordøstlige hjørne, at der er bygget i de senere år. Derfor er mængden af oplysninger begrænset.

Topografiske forhold

Undersøgelsesområdet befandt sig på et jævnt skrånende terræn, der falder med ca. 5 % fra syd mod nord. Den eksisterende overflade lå omkring 30 m oh., men der er foretaget en del terrænreguleringer i området, formentlig i forbindelse med opførelsen af skolens bygninger. Således var der et terræknæk på næsten 1 m fra skolens grund til indkørslen til Hjemmeværnsgården på den gamle vandmølles grund umiddelbart nord for matrikelgrænsen.

I udgravningsfeltet var omtrent 1 m løs muldjord over stift, gult undergrundsler.

Den afrømmede overflade var højest på midten ved A13, hvor koten var 28.84 m. Oprindelig har terrænet været jævnt skrånende fra syd mod nord, men entreprenørens maskinelle opgravning af jord langs den nedrammede spuns havde fjernet mindst 50 cm materiale inden museet standsede jordarbejdet. Langs spunsen var koterne på det afgravede terræn ca. 28.60 m. Længst mod syd var afgravet overflade mellem kote 28.37 m og 28.50 m.

Grundvandsspejlet stod ca. 30 cm under råjordens overflade.

Administrative data

³ ROM 1399, Sct. Maria Park.

⁴ ROM 2516 Dr. Margrethesvej m.fl.

Roskilde Museum var ansvarlig for undersøgelsen, og originaldokumentation og oldsager opbevares på museet.

Udgiften til nøddudgravningen blev afholdt af Skt. Josefs Skole i sin egenskab af bygherre.

Kulturarvsstyrelsen har journaliseret sagen under j.nr. 2009-7.24.02/ROM-0010.

Den 22/10 og 23/10 afrømmedes muldjord under museets ledelse. Muldlaget viste sig at være omrodet, og for en dels vedkommende tilført, hvorfor det kunne fjernes maskinelt til top af råjord. Vest for det afrømmede areal lå et område på ca. 9 x 14 m, der var belagt med stabilgrus. Her havde tidligere ligget en svømmehal, der var blevet nedrevet på et tidligere tidspunkt. Det blev oplyst, at stabilgruset ikke skulle fjernes i forbindelse med byggeriet, hvorfor der heller ikke skulle foretages en arkæologisk undersøgelse.

Den egentlige udgravning påbegyndtes den 2/11 og afsluttedes den 13/11. Herefter blev museet atter tilkaldt den 24/11, da man var stødt på en brønd i forbindelse med anlægsarbejdet vest for det arkæologisk undersøgte areal. Brønden fremkom under 0,5 m stabilgrus, hvor ovennævnte svømmehal havde ligget. Det viste sig, at man alligevel skulle grave skakter til stabil grund til støbning af pillefundamenter, og det var i forbindelse hermed, at brønden blev påtruffet.

Udgravningsleder var mus.insp. Jens Molter Ulriksen og øvrige deltagere var stud.mag. Pia Wistoft Nielsen og udgravningsmedhjælp Niels K.W. Nielsen.

Ved muldafrømningen anvendtes en 32 tons gravemaskine på bælder, der stilledes til rådighed af bygherre. Ved muldafrømningen var vejret tørt og overskyet, men umiddelbart efter mulden var bortgravet, betød flere dages regnvejr, at dele af feltet stod under vand, indridsningerne af anlæggene var væk og fladen fremstod meget mudret. Udgravningen var generelt præget af vedvarende regn, hvorfor der måtte pumpes vand væk fra flade og anlæg (se fig. 3).

Litteratur

Birkebæk, F.A., E. Verwohlt & M. Høj (red.) 1992: *Roskilde bys historie - tiden indtil 1536*. Roskilde Museums Forlag.

Lieb Gott, N-K. 1989: *Dansk Middelalderarkæologi*. Gads Forlag.